

VANKIEN OIKEUDET VANKEUSRANGAISTUKSEN AIKANA
SUOMESSA
Näkökulmana vankeuslaki ja perusoikeudet

Elli Jutila
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden- ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tekijä Elli Jutila	
Työn nimi Vankien oikeuksien toteutuminen vankeusrangaistuksen aikana. Näkökulmana vankeuslaki ja perusoikeudet.	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika (pvm.) 14.01.2019	Sivumäärä 37
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä kandidaatintutkielmassa tutkin sitä, millaisia oikeuksia vangeilla on vankeusrangaistuksen aikana ja miten ne toteutuvat vankeuslain ja perusoikeuksien näkökulmasta. Sosiaalityö pyrkii vaikuttamaan omalta osaltaan vankien oikeuksiin, joten sen tuominen mukaan tähän tutkielmaan on olennaista. Tutkimuskysymykseni muodostuu seuraavasti: millaisia oikeuksia vangeilla on, ja miten oikeudet toteutuvat perusoikeuksien ja vankeuslain näkökulmasta?</p> <p>Tutkimuksien ja Rikosseuraamuslaitoksen raporttien mukaan vangit kokevat epäoikeudenmukaisuutta oikeuksien toteutumisessa. Vuonna 2006 uudistettiin vankeuslakia, jonka tavoitteena oli parantaa vankien oikeusturvaa ja täytäntöönpanon sisältöä. Näiden seikkojen vuoksi vankien oikeuksia ja niiden toteutumista on olennaista tutkia. Kandidaatintutkielmassani käsittelem vankien oikeuksia eri näkökulmista. Tarkastelen vankilan sisällä vallitsevia sosiaalisia suhteita vallan, väkivallan ja hierarkian näkökulmasta. Tämän jälkeen lähestyn vankien oikeuksia kolmen esimerkin kautta, jotka ovat sosiaali- ja terveydenhuolto, yhteydenpito ja tapaamisoikeus. Nämä oikeudet vaikuttavat vankien arkeen ja elinympäristöön vankilassa. Lopuksi pohdin, millaista vankisosiaalityö on, ja mikä sen asema on vankilassa.</p> <p>Tutkielmani tuloksissa totean, että vangeilla on paljon erilaisia oikeuksia. Oikeudet määrittävät vankeuslaki, perusoikeudet sekä erilaiset säännökset. Oikeudet toteutuvat vaihtelevasti ja toteutumiseen vaikuttavat vallankäyttö, sosiaaliset suhteet ja vankiloissa vallitsevat toimintatavat.</p>	
Asiasanat Vanki, vankila, vankeuslaki, perusoikeudet, oikeudet, sosiaalityö	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 TAUSTOITUSTA VANKIEN OIKEUKSIIN	3
2.1 Suomen rikosoikeusjärjestelmä ja vankila organisaationa.....	3
2.2 Perusoikeudet punaisena lankana.....	4
2.3 Vankeuslaki oikeuksien tukena.....	6
2.4 Rangaistusajan suunnitelma ja muutoksenhakuoikeus	8
3 VANKILAN SISÄLLÄ VALLITSEVAT SOSIAALISET SUHTEET	11
3.1 Valtasuhteet ja väkivalta	11
3.2 Hierarkia.....	13
4 OIKEUDET VANKIEN ARJESSA	15
4.1 Sosiaali- ja terveydenhuolto	15
4.2 Yhteydenpito vankilan ulkopuolelle ja sen rajoittaminen.....	17
4.3 Tapaamisoikeudet	19
5 SOSIAALITYÖN ASEMA VANKILASSA	22
5.1 Mitä sosiaalityö on vankilassa?.....	22
5.2 Sosiaalityön paikka vankilassa.....	24
5.3 Sosiaalityötä asiakkaan hyväksi.....	25
6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTELMÄT	27
7 LÄHTEET	30

1 JOHDANTO

Tässä kandidaatintutkielmassa tutkin suomalaisten vankien oikeuksia vankeusrangaistuksen aikana. Tuon esiin, millaisia oikeuksia vangeilla on ja perustelen niitä vankeuslakia (767/2005) ja perustuslakia (731/1999) apuna käyttäen. Perustuslaki on olennainen osa tässä kandidaatintutkielmassa, koska tuon esiin ihmisten perusoikeudet ja tarkastelen, kuinka ne toteutuvat muiden oikeuksien ohella. Käsittelen vankeuslakia ja perusoikeuksia rinnakkain, koska ne tukevat vankien oikeuksia laillisesti. Näin ollen perusoikeudet ja vankeuslaki ovat kandidaatintutkielmani keskeisimmät käsitteet ja viittaan niihin useampaan otteeseen tekstissä. Vankeuslaki ja perusoikeudet määrittävät vankien oikeudet lain puitteissa, mutta vankiloiden käytännöt ja toimintamallit eivät aina toimi säännösten ja lakien mukaan, mitä tässä tekstissä pohdin.

Aihetta on tärkeä tutkia, koska vankien ääni ja kokemukset vankeusrangaistuksesta tulisi tuoda enemmän esiin. Lisäksi on tärkeää tehdä ajankohtaista tutkimusta vankien kokemuksista oikeuksien toteutumisessa. Vankilan toimintaa on hyvä tehdä nykyistä läpinäkyvämmäksi, että vankilan mahdollisia epäkohtia voidaan tuoda yhteiskunnan tietoisuuteen ja tätä kautta vankien oikeuksiin kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Vuonna 2006 vankeuslakia uudistettiin, minkä tavoitteena oli yhdenvertaisuuden ja oikeusturvan parantaminen. Esimerkiksi muutoksenhaku-oikeuteen ja rangaistusajan suunnitelmaan tehtiin vankeuslaissa muutoksia. (Liimatainen & Rantala 2016, 1.)

Huomasin, että tässä tutkimusalueessa on tutkimusaukko, eikä tästä aihealueesta ole juurikaan tutkimustietoa Suomessa. Erilaisia tutkimuksia on tehty rikosseuraamusosalta, mutta vankien perusoikeuksen toteutumisesta ei ole suoranaista tutkimustietoa. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman toteutumista (Jokitalo 2017), tutkintavankien oloja ja oikeuksia (Rantala, Tyni, Koskenniemi, Liimatainen & Kääriäinen, 2017) sekä valtasuhteita ja väkivaltaa (Ruckenstein & Teppo, 2005; Kokkonen 2014) on tutkittu Suomessa. Keskityn ennen kaikkea suomalaiseen tutkimukseen aiheesta ja jätän kansainvälisen tutkimuksen pienempään rooliin. Tämä johtuu siitä, että kansainvälistä tutkimusta on hankala hyödyntää tässä tutkielmassa, koska rikosoikeusjärjestelmä ja lainsäädäntö eroavat eri maiden välillä. Kansainvälistä tutkimusta löytyy kuitenkin esimerkiksi eettisyyden (Cohn, 1999) ja elinolojen (Gendreau & Keyes, 2001) näkökulmasta.

Vankeuslaki (767/2005) sisältää muun muassa vankien oikeuden sosiaali- ja terveystalvveluihin, yhteydenpidon vankilan ulkopuolelle ja tapaamisoikeuden. Tuon erityisesti nämä vankien oikeudet esiin tekstissä, koska löysin epäkohtia näissä oikeuksissa, ja koin tärkeäksi tarkastella niitä tarkemmin. Näitä oikeuksia on käsitelty vankeuslain lisäksi eri tutkimuksissa, joiden avulla tuon esiin millaisia oikeuksia vangeilla on, ja miten oikeudet ovat toteutuneet vankeusrangaistuksen aikana. Tutkimuksissa ja raporteissa tuli ilmi erilaisia rajoitteita ja toimintamalleja, joita pohdin tekstissä. Perustuslain (767/2005) perusoikeudet tuon tarkasteluun sen vuoksi, että huomasin, etteivät perusoikeudet toteudu tavalla, kuin niiden kuuluisi toteutua.

Seuraavissa luvuissa käyn läpi Suomen rikosoikeusjärjestelmää sekä vankeus- ja perustuslain pääkohtia, jotka ovat olennaisessa osassa tässä kandidaatintutkielmassa. Käsitelen rangaistusajan suunnitelmaa ja muutoksenhakuoikeutta, koska ne tuovat lukijalle enemmän ymmärrystä vankien oikeuksiin. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään vankilassa vallitsevia sosiaalisia suhteita ja niiden ongelmakohtia. Sosiaalisia suhteita määrittävät vankilassa pitkälti vankilassa vallitsevat valtasuhteet, väkivallan pelko ja hierarkia. Tämän jälkeen käsitelen oikeuksia vangin arjessa, joissa käytän esimerkkeinä sosiaali- ja terveystalvveluita, yhteydenpitoa sekä tapaamisoikeutta. Viimeisessä luvussa tuon esiin sosiaalityön aseman vankilassa sekä kerron, millaista vankilassa sosiaalityöntekijänä työskentely on sekä sen, millainen asema sosiaalityöntekijällä on perusoikeuksien toteutumisessa. Viimeisenä pohdin tutkielman tuloksia ja tuon esiin tämän tutkielman johtopäätökset. Näiden teemojen perusteella tutkimuskysymykseni kuuluvat seuraavasti: 1) millaisia oikeuksia vangeilla on ja 2) miten oikeudet toteutuvat vankeuslain ja perusoikeuksien näkökulmasta?

2 TAUSTOITUSTA VANKIEN OIKEUKSIIN

Seuraavissa kappaleissa tuon esiin suomalaista rikosoikeusjärjestelmää, vankilaorganisaation rakenteita, avaan perusoikeuksien ja vankeuslain ominaisuuksia sekä lopuksi käsittelen rangaistusajan suunnitelmaa ja muutoksenhakuoikeutta. Perusoikeudet toimivat tarkastelukohteena läpi tutkielman, jonka vuoksi tuon sen tärkeimmät aihepiirit esiin taustoituksessa. Vankeuslaki tukee perusoikeuksien toteutumista ja viittaa vankeuslakiin useampaan otteeseen tekstissä, jonka vuoksi avaan sen tarkoitusta enemmän. Perusoikeudet ja vankeuslaki ovat kandidaatintutkielmani keskeisimmät käsitteet läpi tutkielman. Vankien oikeuksien kannalta on olennaista tietää rangaistusajan suunnitelman ja muutoksenhakuoikeuden pääpiirteet, jotta voi ymmärtää vankien mahdollisuudet heidän oikeuksiinsa.

2.1 Suomen rikosoikeusjärjestelmä ja vankila organisaationa

Suomen rikoslain mukaan rangaistus on seuraamus jo tapahtuneesta rikoksesta. Rangaistus on oikeudellinen ja sitä tukee rikoslaki (RL 39/1889). Rangaistukset voidaan jaotella eri osa-alueisiin eli vapaus- ja varallisuusrangaistuksiin, laitos- tai yhdyskuntarangaistuksiin sekä pää-, ja lisärangaistuksiin. (Lappi-Seppälä 2000, 1, 3.) Rangaistukset kohdistuvat Suomessa varallisuuden tai vapautteen. Yleisimmät rangaistukset ovat tuomitsematta jättäminen, rikesakko, sakko, yhdyskuntapalvelu ja vankeus, joka voi olla ehdotonta tai ehdollista. (Lappi-Seppälä 2000, 5.) Ehdottoman vankeuden täytäntöönpanosta huolehtii vankeinhoitolaitos, kun taas Kriminaalihuoltoyhdistys vastaa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta, kuten ehdonalaisesta vapaudesta tai yhdyskuntapalvelusta. (Lappi-Seppälä 2000, 11–12.)

Suomessa vanki voidaan sijoittaa joko avovankilaan tai suljettuun vankilaan. Sijoittamisessa tulee ottaa huomioon vangin asuinpaikka, ikä, sukupuoli, terveydentila, yhteyksien säilyminen omaisiin ja läheisiin, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toive. (VL 767/2005, 4:8 §.) Avovankila on huomattavasti vapaampi laitos, jossa vangit voivat liikkua osastolla ja käydä töissä ilman välitöntä valvontaa. Avolaitoksissa vankia voidaan myös seurata teknisillä laitteilla, esimerkiksi asentamalla tekninen laite vangin nilkkaan. (VL 767/2005, 4:1 §.) Vanki sijoitetaan suljettuun vankilaan, jos on syytä epäillä, että hän ei sovellu avolaitokseen,

ei tule noudattamaan avolaitoksen järjestyssääntöjä, jatkaa rikollista toimintaa tai ei tule noudattamaan päihitteettömyyttä. Vanki voidaan sijoittaa suljettuun vankilaan myös silloin, kun avovankila on täynnä tai hän itse sitä pyytää. (VL 767/2005, 4:9 §.)

Vuonna 2010 Rikosseuraamusvirasto, Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi (Kari 2014, 77). Rikosseuraamuslaitoksen tehtävä on tutkintavankeuden, vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano. Suurimmat tavoitteet ovat vankien uusintarikollisuuden vähentäminen, vankien integroiminen yhteiskuntaan ja rikollisuuden estäminen rangaistuksen aikana. (Kari 2014, 84–85.) On tärkeää, että viranomaiset kannustavat ja motivoivat vankeja rikoksettomaan elämään, esimerkiksi onnistuneen rangaistusajan suunnitelman avulla.

Organisaationa vankila on kokonaisvaltainen kontrollijärjestelmä, jossa ylempi taho valvoo alempaa tahoja (Kari 2014, 87). Vankila organisaationa on toimintakohtainen eli vankilan toiminta koostuu muun muassa valvonnasta ja sosiaalityöstä (Kari 2014, 77, 87; Lämsä & Hautala 2005, 161). Vankilaa ja vankien toimintaa sekä oikeuksia valvotaan monen eri viranomaisen toimesta. Näitä viranomaisia ovat muun muassa Rikosseuraamuksen keskushallintoyksikkö, oikeusministeriö, Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (THL), Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT). Vankien oikeuksia ja kanteluita hoitaa eduskunnan oikeusasiamies, joka tekee säännöllisesti vankilatarkastuksia. Kontrollijärjestelmässä on tärkeää, että vankilan työntekijät ja viranomaiset työskentelevät perustuslain mukaisesti eivätkä käytä valtaa mielivaltaisesti. (Kari 2014, 87.)

2.2 Perusoikeudet punaisena lankana

Perusoikeudet ovat määritelty Suomen perustuslaissa (731/1999) ja se on hyvä tuki vankien oikeuksia tarkasteltaessa. Suomen perustuslaissa on määritelty perusoikeudet, joita on yhteensä 18 kappaletta (PL 731/1999, 2:6–21 §).

Perusoikeudet voidaan määritellä muodollisesti ja aineellisesti. Muodollisesti perusoikeudet tarkoittavat sitä, että Suomen perustuslain mukaan ne turvaavat yksilön oikeudet. Perustuslaki tekee perusoikeuksista erityisen muihin lakeihin verrattaessa, koska perustuslakia luonnehtii

lakien pysyvyys. Perustuslain muuttaminen on huomattavasti vaikeampaa, kuin tavallisten lakien muuttaminen. Aineelliset perusoikeudet viestivät niiden olevan oikeusjärjestyksessä hyväksytyjen oikeuksien joukossa. Perusoikeuksien näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että ne kuuluvat kaikille suomalaisille yhdenvertaisesti. Lisäksi Suomessa perusoikeudet nähdään myös yhtäläisenä perusarvojen kanssa. (Ojanen 2003, 3–6.)

Perusoikeudet voidaan ryhmitellä kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin, sekä taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. Kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin kuuluvat oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suoja, sananvapaus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus, uskonnonvapaus, omaisuuden suoja sekä yhdenvertaisuus. (Ojanen 2003, 8.) Tärkeimmät kansalais- ja poliittiset oikeudet vankien oikeuksien kannalta ovat oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, sananvapaus, yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja sekä yhdenvertaisuus.

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet koostuvat oikeudesta työhön ja elinkeinon, perusopetukseen, sosiaaliturvaan sekä omaan kieleen ja kulttuuriin (Ojanen 2005, 8). Vankien oikeuksien kannalta merkittävät taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ovat oikeus työhön ja elinkeinon, perusopetukseen ja sosiaaliturvaan. Lisäksi tärkeä perusoikeus vankien kannalta on oikeusturva, jonka mukaan kaikilla on oikeus saada asiansa käsiteltyksi oikeudenmukaisesti ja ilman viivytystä (PL 731/1999, 21 §). Vankien oikeusturvaan kuuluvat keskeisesti lainalaisuuden periaate, ennustettavuus ja mielivallan kieltö. Lainalaisuuden periaate tarkoittaa lakien noudattamista julkisessa toiminnassa, joka tarkoittaa tässä tutkielmassa vankilaa (PL 731/1999, 2 §). Ennustettavuus tarkoittaa sitä, että viranomaisten täytyy työskennellä johdonmukaisesti ja oikeudenmukaisesti. Mielivallan kieltö on yhteydessä siihen, etteivät viranomaisten päätökset saa perustua epärelevantteihin seikkoihin. (PL, 6 §; Liimatainen & Rantala 2016, 12.)

Julkisen vallan tulee olla vastuussa siitä, että perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat Suomessa (PL 767/1999, 2:21–22 §). Julkinen valta tarkoittaa yleisesti valtion virkamiehiä ja päätöksentekoa valtion keskushallinnon ja paikallishallinnon tasolla (Ojanen 2005, 45). Vankilassa julkista valtaa käyttävät vankilan henkilökunta, kuten virkamiehet, vanginvartijat ja sosiaalityöntekijät.

Vangeilla tulee olla lähtökohtaisesti yhdenvertainen asema perusoikeuksien toteutumisessa muiden kansalaisten kanssa. Jos perusoikeuksien rajoituksia vangeille täytyy tehdä, ne tulee arvioida tapauskohtaisesti. (Tapani & Tolvanen 2016, 412.) Henkilökohtaiseen vapauteen puututaan väistämättä, koska vankeusrangaistusta suorittavat menettävät vapautensa. Muihin perusoikeuksiin ei julkisen vallan tulisi lähtökohtaisesti puuttua. Perustuslaki tukee vankien oikeuksia. Tämän lisäksi perustuslain tulee turvata vapautensa menettäneiden oikeudet. (Ojanen 2005, 42.)

2.3 Vankeuslaki oikeuksien tukena

Vankien oikeuksien tukena nojaa siis vankeuslaki (767/2005). Vankeuslakia sovelletaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon ja sen tavoitteena on parantaa vangin elämänhallintaa ja kannustaa rikoksettomaan elämään. Täytäntöönpanon tulee olla yhdenvertaista ja ihmisarvoa kunnioittavaa. Lisäksi vankeuslaki määrittää vankien oikeusturvaa, joista keskeisimmät oikeudet ovat vankien sijoitus, yhteys ulkomaailmaan, kurinpito, muutoksenhakuoikeus ja vapautuminen. Valtioneuvoston asetus (548/2015) vankeudesta tukee vankeuslakia, jossa on määritelty muun muassa vangin sijoittaminen, työtoiminta, vapaa-ajan toiminta, kurinpito, vangin omaisuus ja tulot sekä muu valvonta. (Liimatainen & Rantala 2016, 11.)

Vankeuslakia uudistettiin kokonaisvaltaisesti vuonna 2006. Kati Rantala ja Anu Liimatainen (2016) ovat laatineet raportin arviointitutkimuksesta, jossa on tutkittu vankeuslakiuudistuksen tavoitteiden toteutumista. Uudistuksen tavoitteet olivat täytäntöönpanon uudistaminen ja vankien oikeusturvan parantaminen. Lisäksi suunnitelmallisuus ja yhdenvertaisuus olivat uudistuksen päätavoitteina. (Liimatainen & Rantala 2016, 1.) Täytäntöönpanon uudistaminen tarkoittaa käytännössä rangaistusajan suunnitelman laatimista, jonka tulisi olla yksilöllinen ja henkilökohtainen sekä edesauttaa vangin kuntoutumista (Liimatainen & Rantala 2016, 4). Vankien oikeusturvan takaamista voidaan perustella perustuslain 7 §, jonka mukaan ihmisellä tulee olla oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Lisäksi vapautensa menettäneiden oikeudet tulee turvata lailla (PL 731/1999). Tätä tukee myös vankeuslaki, jonka mukaan vangin oikeuksiin ei saa tehdä rajoituksia, paitsi niitä, jotka säädetään erikseen lailla tai ovat välttämättömiä rangaistuksen vuoksi. (Liimatainen & Rantala 2016, 12–13.) Muutoksenhakuoikeuden suhteen tehtiin myös muutoksia, johon palaan myöhemmin tekstissä.

Yhdenvertaisuus oli siis yksi vankeuslain uudistuksen päätavoitteista, joten avaan sen sisältöä hieman, sen ollessa tärkeä osa tutkielmaa. Yhdenvertaisuusperiaatteen määrittää perustuslain 6 §, jonka mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää syytä (PL 731/1999). Vankeuslain 1:5 § määrittää vankien kohtelun, minkä mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan esimerkiksi sukupuolen tai rodun vuoksi (VL 767/2005). Liimataisen ja Rantalan (2016, 9) mukaan yhdenvertaisuutta on melkein mahdotonta toteuttaa tämän ihanteen mukaisesti, koska vankilassa löytyy puutteita esimerkiksi ajasta, rahasta ja muista resursseista. Tämä tuo mukanaan ristiriidan siitä, kohteleeeko henkilökunta vankeja oikeudenmukaisesti ja säännösten mukaisesti.

Vankilan järjestyksen ja kurinpidon sisältöä ei varsinaisesti säädetä erikseen laissa, vaan ne määritellään lakia alempi asteisilla normeilla. Vankeuslain 15 luvun 1 § määrittää, että järjestyssääntöjen tulee sisältää tarkemmat määräykset vankilan toiminnasta, kuten liikkumisesta, tapaamisista, vapaa-ajasta ja omaisuuden hallussapidosta. (Mäkipää 2013, 1, 4.) Vankien oikeuksiin vaikuttavat näin ollen paljon myös vankilakohtaiset järjestyssäännöt. Vankeuslain ja valtioneuvoston asetuksen lisäksi rikosseuraamuslaitos on antanut määräyksiä ja ohjeita vankiloille. Jokaisella vankilalla on määritelty järjestyssäännöissä käyttäytymisnormit, jotka edesauttavat sitä, että vanki tietää millaista käyttäytymistä häneltä odotetaan. (Liimatainen & Rantala 2016, 11–12.)

Vankeuslakiin on kirjattu, että vankilalla tulee olla järjestyssäännöt ja niiden rikkomisesta seuraa kurinpitorangeistus (VL 767/2005, 15:3 §). Kurinpitorangeistukset voivat vankeuslain 15:4 § mukaan olla varoitus, oikeuksien menetys tai yksinäisyysrangeistus. Tämän lisäksi vankiloilla saattaa olla vankilakohtaisia ohjeistuksia. (Liimatainen & Rantala 2016, 11–12.) Tein mielenkiintoisen huomion Liimataisen ja Rantalan (2016, 23) yhteenvedosta, jossa oli tarkasteltu vankeuslakiuudistuksen seurauksia ja vankien oikeuksien toteutumista. Sen mukaan useissa vankiloissa seurasi epäasianmukaisesta käytöksestä kurinpitorangeistus. Epäasianmukaista käytöstä ei oltu kuitenkaan määritelty tarkemmin, joka aiheuttaa selvän ristiriidan sääntöjen ja toiminnan välillä. (Mt.) Tämän huomion pohjalta voidaan pohtia, onko vankilan viranomaisilla vapaus käyttää valta-asemaansa vankeihin mielivaltaisesti, esimerkiksi henkilökohtaisen kemian tai vangin rikoksen perusteella.

2.4 Rangaistusajan suunnitelma ja muutoksenhakuoikeus

Rangaistusajan suunnitelma toimii niin sanottuna käsikirjana vangin vankeusrangaistuksen aikana ja se on määritelty myös vankeuslaissa (Jokitalo 2017). Käsittelen rangaistusajan suunnitelmaa, koska suunnitelmaan kirjataan vangin vankeusrangaistuksen tavoitteet ja keskitytään tulevaan vapautumiseen. Rangaistusajan suunnitelmaan on kuitenkin muutoksenhakukielto, koska sen ei ole koettu vaikuttavan välittömästi vankien oikeuksiin. Silti muutoksenhakua pidettiin viranomaispäätöksenä ja sen nähtiin vaikuttavan olennaisesti vankien asemaan. (HE 45/2014 vp.) Vankeuslain 4:6 § määrittelee rangaistusajan suunnitelman, joka on laadittava vangille rangaistuksen suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Suunnitelman tulee olla yksilöllinen ja sen tulee pitää sisällään vangin toimintasuunnitelman rangaistuksen aikana sekä tietoa valvotusta koevapaudesta. Tämän lisäksi laaditaan vapautumissuunnitelma ja valvontasuunnitelma, kun vangin vapautuminen lähestyy. (VL 767/2005, 4:6 §.)

Rangaistusajan suunnitelman laatimisessa kiinnitetään huomiota vangin rikoshistoriaan, työ- ja toimintakykyyn ja rangaistuksen pituuteen. Lisäksi vankeuslain 4:7 § määrittää rangaistusajan suunnitelman laatimismenettelyt, jotka ovat yhteydessä vankien oikeuksiin. Suunnitelma tehdään asiakirjojen ja vangin haastattelun perusteella, tai ainoastaan asiakirjojen perusteella. Asiakirjoilla tarkoitetaan esimerkiksi oikeudenkäyntiasiakirjoja, ulosottorekisteriä ja yhdyskuntaseuraamusrekisteriä (Liimatainen & Rantala 2016, 14; Arola-Järvi 2012, 40.) Arviointitutkimuksen yhteenvedossa (Liimatainen & Rantala 2016, 47) tuli ilmi, ettei rangaistusajan suunnitelmia seurata eikä päivitetä tarvittavalla tavalla. Tästä seurauksena voi olla, etteivät tavoitteet toteudu, mikä on epäoikeudenmukaista vankeja kohtaan. Rangaistusajan suunnitelman laiminlyöminen henkilökunnan osalta vähentää vankien motivaatiota rikoksettomaan elämään ja lisää epäluottamusta viranomaisiin.

Rangaistusajan suunnitelma tulisi vankeuslain 4:7 § mukaan toteuttaa yhdessä vangin kanssa, mutta siihen osallistuminen on vangille vapaaehtoista. Motivoivina tekijöinä pidetään erilaisia kannustimia, kuten avoimempia olosuhteita, poistumislupia ja valvottua koevapautta. (HE 263/2004, 149.) Suunnitelmaa tulisi seurata ja päivittää tarvittaessa sekä käsitellä säännöllisesti yhdessä vangin kanssa. (VL 767/2005.) Yleisimmät tavoitteet rangaistusajan suunnitelmassa

liittyvät päihteiden käyttöön, asenteisiin tai työllistymiseen. Rangaistusajan suunnitelmalla pyritään vaikuttamaan myönteisesti esimerkiksi vangin koulutukseen, velkajärjestelmään, kuntoutukseen, sosiaalisiin suhteisiin sekä asenteisiin (HE 263/2004, 110).

Liimatainen, Rantala, Paasonen ja Mäkipää (2015) ovat tehneet raportin vankeusrangaistusta suorittaneiden kyselytutkimuksesta. Tutkimuksesta tuli esiin, että vangit pitävät rangaistusajan suunnitelmaa hyödyllisenä. Suljetussa vankilassa vastaanotto oli huomattavasti kielteisempi, kuin avolaitoksessa. (Liimatainen ym. 2015, 1, 29.) Raportissa tuotiin esiin vankien avovastauksia, joista tässä yksi esimerkki (Liimatainen ym. 2015, 31):

”Ekassa ransussani toivoin lukiota ja mahdollisuutta AA-toimintaan. Kirjaus: minulle sopisi rakennusala ja haluan pureutua väkivaltaisen käytökseni perussyihin. Kysyi onko tuttuja täällä ja sanoin tutustuvani helposti ja viime tuomiolta on pari samaa kaveria täällä Mikkelissä. Kirjaus: tunnen paljon rikollisia ja olen tekemisissä heidän kanssaan.” [s204]

Tässä on mielenkiintoinen esimerkki siitä, kuinka rangaistusajan suunnitelma voi epäonnistua. Tässä tapauksessa vangin toiveita ei oltu otettu huomioon, mikä luo vangille epäluottamuksen tunteen. Samankaltaisia avovastauksia raportista tuli esiin useita ja suurimpana toiveena vangeilla oli, että henkilökohtaiset tarpeet otettaisiin huomioon, kuten perhesuhteiden ylläpitäminen (Liimatainen ym. 2015, 31, 48).

On kiinnostavaa huomata Liimataisen ja Rantalan yhteenvedosta (2016, 47), että rangaistusajan suunnitelma oli tehty vuonna 2014 lähes kaikille ehdotonta vankeusrangaistusta suorittaville (98 %). Silti noin puolille suunnitelma oli tehty pelkkien dokumenttien ja asiakirjojen perusteella, vaikka suunnitelma tulisi tehdä vangin kanssa henkilökohtaisesti. Tämä pistää pohtimaan vankeuslaissa määriteltyä rangaistusajan suunnitelmaa ja sen laatimismenettelyjä. Suunnitelman laatimismenettely tulisi tehdä yhdessä vangin kanssa (VL 767/2005, 4:7 §). Tämän huomion perusteella suunnitelma ei toteudu lain mukaisella tavalla, vaikka lakiuudistus rangaistusajan suunnitelmasta on tullut täytäntöön jo 12 vuotta sitten. Tämän lisäksi huomattiin eroja avovankiloiden ja suljettujen vankiloiden välillä. Avovankiloissa koettiin, että rangaistusajan suunnitelmaan pystyi vaikuttamaan ja vangin toiveet otettiin paremmin huomioon, kuin suljetuissa vankiloissa. (Liimatainen & Rantala 2016, 48.)

Vangin yksi oikeuksista on muutoksenhakuoikeus. Muutoksenhakuoikeus tarkoittaa sitä, että vanki voi tehdä oikaisuvaatimuksen Rikosseuraamuslaitokselle tai valituksen hallinto-oikeuteen. Vuonna 2015 tehtiin lakimuutos, jonka tavoitteena oli parantaa muutoksenhaun ennakoitavuutta. (Tapani & Tolvanen 2016, 415.) Muutoksenhakua ratkaisuihin voi hakea vankeuslain mukaan monesta eri syystä, joita on yhteensä 16 kappaletta. Näitä ratkaisuja ovat muun muassa ehdonalaisen vapautumisen lykkääminen, siirtäminen avolaitoksesta suljettuun vankilaan, omaisuuden hallussapito, kirjeen tai postilähetyksen pidättämisestä ja tapaamiskiellot. (Tapani & Tolvanen 2016, 415–416.)

Arviointitutkimuksen yhteenvedosta tulee esiin, että noin puolet vangeista eivät luota muutoksenhaku- ja kanteluviranomaisten puolueettomuuteen. Lisäksi vangit kokivat muutoksenhaun turhauttavana, koska eivät kokeneet siitä olevan hyötyä oikeuksien toteutumiselle. Vangit pelkäsivät sen vaikuttavan myös negatiivisesti henkilökunnan ja vankien väliseen henkilökemiaan. (Liimatainen & Rantala 2016, 42.) Tämä kertoo myös vankien ja viranomaisten luottamussuhteesta, joka ei ole tämän arvioinnin mukaan tarpeeksi vahvaa.

3 VANKILAN SISÄLLÄ VALLITSEVAT SOSIAALISET SUHTEET

Seuraavissa kappaleissa käyn läpi vankilassa vallitsevia valta-suhteita ja siihen liittyvää vankilan hierarkiaa. Vankien asemalla vankiyhteisössä voi olla vaikutuksia siihen, millaisia oikeuksia he saavat. Vankiyhteisö saattaa määrittää joidenkin vankien oikeuksia ja rajoittaa niitä. Vanki saatetaan esimerkiksi sulkea vankiyhteisön ulkopuolelle eikä pysty väkivallan uhan vuoksi osallistumaan vapaa-ajan toimintaan. Valtasuhteisiin ja hierarkioihin liittyvät myös vahvasti fyysinen ja henkinen väkivalta.

3.1 Valtasuhteet ja väkivalta

Vankilassa vallan käyttö on selkeästi läsnä ja sitä käyttävät eri asiantuntijat. Esimerkiksi lääkärit, sairaanhoitajat, psykologit, sosiaalityöntekijät, pastorit, erityisohjaajat ja opinto-ohjaajat käyttävät vankilassa valtaa. (Kokkonen 2014, 22.) Valtaa käyttävät työntekijät, mutta myös vankien välisiä valtasuhteita ilmenee Suomen vankiloissa. Vankien välinen vallankäyttö kohdistuu usein seksuaalirikollisiin, maahanmuuttajiin tai vankeihin, joilla on huumevelkoja (Ruckenstein & Teppo 2005). Valtasuhteisiin liittyy väkivallan pelko, jota esiintyy myös eri tasoilla suomalaisissa vankiloissa. Väkivallan pelko ja uhka vaikuttavat vankien oikeuteen elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 731/1999, 7 §). Nämä perusoikeudet ovat vaarassa vankilassa, varsinkin jos vangin sosiaalinen asema on huono. Henkilökunnan kuuluu olla ammattitaitoisia, että vankien, henkilöstön ja yhteiskunnan turvallisuus on turvattuna (Kokkonen 2014, 93).

Heikki Kokkosen (2014) kokoelmateoksessa rikosseuraamusalan asiantuntijat kertovat omista kokemuksistaan vallasta ja vallankäytöstä. Kokoelmateos on kiinnostava, koska asiantuntijat kertovat vuosikymmenien työkokemuksen perusteella vankilan arjesta hyvinkin yksityiskohteisesti. Aluevankilajohtaja Kokkonen (2016, 31–33) kertoo omista kokemuksistaan vallankäytöstä. Kaikista eniten valtaa vankeihin käyttävät vartijat, koska he ovat mukana heidän jokapäiväisessä elämässään. Valtaa voidaan käyttää oikein, jos vartija on koulutettu ja perehdytetty asiaan kuuluvalla tavalla. Vartijan omalla asenteella on vaikutusta siihen, miten hän valtaa käyttää. Vartija voi käyttää valtaansa väärin monin tavoin ja samalla loukata vangin perusoikeutta koskemattomuuteen, vaikka hän ei suoraa lakia rikkoisikaan. Vallan väärinkäyttöä voi tapahtua

esimerkiksi vankien asuntojen ja sellien tarkastuksissa. Tällöin vankien oikeudet eivät toteudu asianmukaisella tavalla. (Mt.)

Rikosseuraamusviraston julkaisussa (2005) Minna Ruckenstein ja Annika Teppo käsittelivät tutkimuksessaan vankien välisiä valtasuhteita ja väkivallan pelkoa erityisesti Helsingin vankilassa. Pelkääjävangit ovat yleistyneet Suomen vankiloissa entisestään. Pelkääjävanki pyytää päästä suorittamaan tuomiotaan eristykseen ja heille on omia osastoja vankiloissa. He eivät sovi vankiyhteisöön monista eri syistä. Vangit ovat toimineet epäoikeudenmukaisesti tai käyttäytyneet vastoin vaikutusvaltaisen vangin kehotuksia ja näkemyksiä. (Ruckenstein & Teppo 2005, 26–27.) Ruckensteinin ja Tepon (2005, 3) tutkimuksen mukaan joka kahdeksas vanki hakeutuu eristykseen tuomionsa aikana Helsingin vankilassa. Vangit hakevat monista eri syistä pelkääjäosastolle, joista yleisimmät syyt olivat selkeästi huumeet, ristiriidat rikollisjengien kanssa ja syyllistyminen seksuaalirikokseen (Ruckenstein & Teppo 2005, 102–110).

Hans Toch (1992, 273) on luokitellut pelkääjävangit neljään ryhmään. Ensimmäinen ryhmä on seksuaalisen ahdistelun kohteena olevat vangit, jotka ovat yleensä nuoria eivätkä sovellu normaaliin vankipopulaatioon (Toch 1992, 274). Seksuaalista ahdistelua ei juurikaan tule henkilökunnan tietoisuuteen, mutta esimerkiksi henkilökunnan kenttätyömuistiinpanoista ilmenee sen olevan yleisempää, mutta siitä ei vain puhuta ääneen. (Ruckenstein & Teppo 2005, 31.) Suomen vankiloissa ilmiantajat ovat yleisiä ja pelkääjäosastoa pidetään tyypillisesti vasikoiden, eli ilmiantajien osastona. Ilmiantajia halveksutaan vankiyhteisössä niin paljon, etteivät he yleensä kykene suorittamaan vankeusrangaistustaan normaaliosastolla. (Ruckenstein & Teppo 2005, 32.) Vangit, jotka pelkäävät kosta ovat yleensä aiheuttaneet muille vangeille ongelmia. He joutuvat pelkääjäosastolle myös yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vuoksi. Viimeinen pelkääjäryhmä Tochin mukaan oli pelkotiloista kärsivät vangit. Vangeilla saattaa olla erilaisia mielenterveyden ongelmia ja he saattavat vahingoittaa itseään. (Toch 1992, 282–283.)

Pelkääjävangit ja pelkääjäosastot kertovat siitä, että vangeilla on olemassa todellinen väkivallan pelko (Ruckenstein & Teppo 2005, 51). Väkivalta vankilassa voi olla ruumiillista, mutta enemmän sen pelko ja uhka ovat läsnä. Ruumiillinen väkivalta koetaan tarpeelliseksi vankien kesken silloin, kun uhkailu ja muut keinot eivät ole toimineet. Ruumiillista väkivaltaa on senkin vuoksi vähemmän, kuin uhkailua, koska sillä useimmiten on seurauksia vangille ja vankiyhteisölle.

Vanki menettää hänelle kuuluvia etuja ja oikeuksia. Vankilassa on käytössä kollektiivinen rangaistus, eli yhden vangin rikkeestä voi tulla seuraamuksia koko osastolle. Yksi esimerkki on sellien ovien sulkeminen normaalia aiemmin. (Ruckenstein & Teppo 2005, 50–54.) Myös Suomen rikollisjärjestöt kuten MORE eli Me Olemme Rikollisten Eliittiä, Bandidos ja Rogues Gallery yhdistetään vahvasti väkivaltaan ja sen uhkaan vankilassa. Jengiläiset eivät välttämättä itse ole väkivaltaisia, paitsi alemmalla tasolla hierarkiassa olevat vangit harjoittavat väkivaltaa koko rikollisjengin puolesta. (Ruckenstein & Teppo 2005, 55–56.) Rikollisjengeistä johtuva väkivallan uhka on yksi isoimmista syistä, jonka vuoksi vangit hakevat oma-aloitteisesti pelkääjäosastolle (Ruckenstein & Teppo 2005, 88).

Vankilassa vallitseva väkivallan uhka on ristiriidassa perusoikeuksiin, sillä jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Tämän perusoikeuden perusteella jokaisella on oikeus turvallisuuteen. Vankilassa turvallisuuden tunne voi puuttua, mikä lisää jännitteitä entisestään. Voidaan pohtia, voiko vanki pelätä oikeuden elämään menettämistä, jolloin perusoikeuden toteutuminen on vaarassa. (PL 731/1999, 7 §.)

3.2 Hierarkia

Vankilassa vallitsee vahva sosiaalinen hierarkia, joka muodostaa kokonaiskuvan vankilassa vallitsevista hierarkioista ja vankien välisistä valtasuhteista. Edgar, O'Donnel ja Martin (2013, 163) ovat koonneet kaavion, josta ilmenee hierarkian rakentuminen vankilassa. Ruckenstein ja Teppo (2005, 36) ovat muokanneet kaaviosta sopivan suomalaisen vankilaan. Korkealla hierarkiassa on vanki, jolla on hyvät sosiaaliset taidot ja laajat yhteydet vankilassa. Vangilla on laaja rikostausta, mutta hän ei ole tehnyt seksuaalirikoksia. Huumeriippuvuutta ei ole, mutta he välittävät sitä eteenpäin ja tienaaavat huumeilla vankilassa ja sen ulkopuolella. He saattavat olla väkivaltaisia, mutta käyttävät väkivaltaa harkitusti. Alimpana hierarkia tasolla ovat vangit, jotka ovat seksuaalirikollisia tai pahasti velkaantuneita. Heidän sosiaaliset taitonsa eivät ole riittävät vankilassa selviytymiseen ja heitä on myös helppo hyväksikäyttää. (Ruckenstein & Teppo 2005, 35.)

Vartijat eivät pääsääntöisesti puutu vankien välisiin hierarkioihin, paitsi jos ne häiritsevät vankilan järjestystä. (Ruckenstein & Teppo 2005, 45, 50.) Vankien välinen hierarkia ei myöskään

saa vaikuttaa henkilökunnan käyttäytymiseen vankeja kohtaan. Jo perustuslain yhdenvertaisuusperiaate kieltää sen, koska ketään ei saa asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää syytä. (PL 731/1999, 6 §.)

Vartijat tietävät kuitenkin kuka vangeista on osaston johtohahmona. Helsingin vankilan henkilökunta pitää esimerkiksi asumisjärjestelyjä epäoikeudenmukaisena, mutta heidän täytyy toimia sen mukaan, että arki on sujuvaa ja turvallista. (Ruckenstein & Teppo 2005, 46.) Esimerkiksi Helsingin vankilassa homoseksuaalit ja afrikkalaissyntyiset eivät sopeudu normaaliosastolle, jolloin he suorittavat vankeustuomionsa yleensä pelkääjäosastolla. Tämä on yleistä myös muissa vankiloissa, varsinkin seksuaalisen suuntautumisen suhteen. (Ruckenstein & Teppo 2005, 37.) Asumisjärjestelyistä voi olla seurauksena, että tietyt vangit päättävät sen, keitä vankeja osastolla saa olla. Voidaan todeta, että sijoittelu aiheuttaa ristiriitatilanteita vankien välillä. Vartijoiden tehtävänä on taata turvallisuus vankilassa, jonka vuoksi he toimivat yhteistyössä vankien kanssa.

Kuten aiemmin mainitsin, perustuslain yhdenvertaisuuden tulisi taata yhdenvertainen asema kaikille. Voidaan päätyä johtopäätelmään, että vartijat ja vangit asettavat toisiaan eri asemaan alkuperän, kielen, uskonnon ja vakaumuksen perusteella. Tämän johtopäätelmän perusteella totean, ettei yhdenvertaisuus toteudu vankilassa, kuten perustuslaissa (PL 731/1999, 6 §) on määritelty. Luotettavuus ja asiallinen käytös ovat luonteenpiirteitä, joita arvostetaan niin henkilökunnan, kuin vankienkin välillä. Hierarkia pysyy samana, vaikka sosiaaliset suhteet ovatkin jatkuvassa muutoksessa. Se kuuluu vankiyhteisön hierarkian pelisääntöihin. (Ruckenstein & Teppo 2005, 46.)

4 OIKEUDET VANKIEN ARJESSA

Vangin arkeen vankilassa liittyy paljon erilaisia oikeuksia ja niiden rajoituksia. Vankeuslaki sisältää vankeuden täytäntöönpanon sisällön, kuten perushuollon ja asumisen, toimintaan osallistumisen, vangin omaisuuden ja tulot, sosiaali- ja terveydenhuollon ja vapaa-ajan toiminnan. Lisäksi se sisältää vangin yhteydet vankilan ulkopuolelle, kuten kirjeenvaihdon, sähköisen viestinnän ja tapaamisoikeuden. (VL 767/2005.) Seuraavissa kappaleissa käyn läpi vangin arkea vankilassa sosiaali- ja terveydenhuollon, yhteydenpidon ja tapaamisoikeuden kautta. Käsittelen näitä oikeuksia, koska havaitsin eri tutkimuksista, että vangit kokivat tyytymättömyyttä näihin oikeuksiin. Perustelen tyytymättömyyttä myös perusoikeuksien näkökulmasta. Tuon vankien ääntä kuuluviin kahden eri tutkimusryhmän avovastauksista, joissa vangit kertovat omin sanoin kokemuksiaan vankilasta (Liimatainen ym. 2015; Linderborg ym. 2012).

4.1 Sosiaali- ja terveydenhuolto

Vankeuslain 10 luvussa on määritelty tarkat säännökset vankilan sosiaali- ja terveystalveluista. Vankien sosiaali- ja terveystalvelut noudattavat myös mielenterveyslakia, tartuntalakia, työterveyslakia sekä soveltuvien osien sosiaalihuoltolakia. (VL 767/2005, 10:1 §.) Perustuslain 19 § tukee vankien oikeutta sosiaaliturvaan, mikä julkisen vallan on turvattava. Vankiterveydenhuolto toteutuu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisena. Vankiterveydenhuolto ja Rikosseuraamuslaitos tekevät yhdessä tiiviisti yhteistyötä. Vankiterveydenhuolto vastaa vankien perusterveydenhuollosta, suun terveydenhuollosta ja psykiatrisesta erikoissairaanhoidosta. (Vankiterveydenhuollon yksikkö 2018.)

Vankiterveydenhuollon yksiköllä on velvollisuus järjestää tai turvata vangin tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinnällinen kuntoutus. Vankeinhoitolaitoksen osoittama lääkäri vastaa vangin hoidosta, joka maksetaan valtion varoista. Vangit hoidetaan Rikosseuraamuslaitoksen omissa laitoksissa, mutta tarvittaessa vanki voidaan lähettää hoitoon tai tutkimuksiin vankilan ulkopuolelle. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos määrittää tarkemmin vankien terveydentilan tarkastamisen ja päättää terveydenhuollon järjestämisestä. (VL 767/2005, 10:1–11 §.) Vankilan ulkopuolisen hoidon aikana vankila on vastuussa vangin valvonnasta. Rangaistus-aika kuluu hoidon aikana ja hoidon päättyessä vanki siirretään takaisin vankilaan suorittamaan vankeusrangaistustaan. Vangilla on oikeus saada omakustanteisesti lääkitystä tai tutkimuksia

vankiterveydenhuollon yksikön lääkärin luvalla. Tämän lisäksi vangilla on mahdollisuuksien mukaan oikeus psykologisen neuvontaan, tukeen ja hoitoon. Lisäksi vankia on autettava sosiaalisessa kuntoutumisessa ja perhesuhteiden ylläpitämisessä. Asumiseen, työhön, toimeentuloon, sosiaalietuuksiin ja sosiaalipalveluihin vankia tulee tukea. (Tapani & Tolvanen 2016, 423.)

Yksi yleisimmistä kantelun syistä vuosina 2004–2012 oli vankien terveydenhuolto. Terveydenhuollosta tehtiin kanteluita esimerkiksi hoitoon pääsyn ja potilaan kuulemisen vuoksi. (Liimatainen & Rantala 2016, 39.) Lisäksi Linderborg, Blomster, Tyni ja Muiluviuri (2012) ovat tehneet tutkimuksen vankielämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Tutkimuksen mukaan vangit olivat tyytymättömiä lääkärin toimintaan. Lisäksi vangit eivät uskoneet, että hoitohenkilökunta olisi aidosti kiinnostunut heidän psyykkisistä ongelmistaan. (Linderborg ym. 2012, 52.) Myös oikeusasiamies teki vuonna 2012 kannanottoja terveydenhuoltoa koskevissa ratkaisuisissa. (Liimatainen & Rantala 2016, 39–40.) Liimataisen ym. (2015, 21) raportista käy ilmi vankien tyytymättömyys terveydenhuoltoon:

”Vankilaan tullessani menetin kaikki terveyden hoidon/lääkärin hoitoon koskevan oikeusturvan, käsittämätöntä!” [a207]

”Vankien kivunhoito on täysin retuperällä eli sitä ei tehdä lainkaan vaan jokainen vanki kovista diagnooseista huolimatta jätetään yksin kipujen kanssa koska rise kieltää pkn. (?) lääkkeet, joka tarkoittaa et vanki on siviilissä asiallisessa kivunhoidossa tuhansien lääkärinlausuntojen mukaan täällä ei ole kipuja eikä ketään hoideta (kipuja siis!) Minulla on vankilalääkäreiden lausuntoja et eivät saa hoitaa tai määrätä noin, koska Rise kieltää sen jne.! Tämä on suurin kohta mitä pitää korjata koska tämä vielä räjähtää käsiin! Vankila nykyään pelottavampi koska kaikki huono lisääntyy tän myötä!” [s134]

Vankien kokemus terveydenhuollosta on, ettei heitä hoideta tarpeellisella tavalla eikä heitä huomioida. Tässä kohtaa pohdin perusoikeuksien toteutumista. Jokaisella tulee olla oikeus huolenpitoon ja sosiaali- ja terveystalveluihin, mikä julkisen vallan tulee turvata. (PL 731/1999, 19 §.) Perustuslaissa määritellään myös oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 731/1999, 7 §). Perustuslain 7 § perusteella vanki saattaa pelätä tämän

oikeuden puolesta. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen on turvattava vangin pääsy hoitoon ja kuntoutukseen (VL 767/2005, 10:1 §). Vankien avovastaukset tuovat mukanaan henkilökunnan mielivaltaisuuden, jota on syytä pohtia. Mielivaltaisuus on vallan väärinkäyttöä, jolla on välitön vaikutus vangin oikeuksiin. Tämänkaltainen mielivaltainen käyttäytyminen rajoittaa näin ollen myös vangin perusoikeutta sosiaaliturvaan.

4.2 Yhteydenpito vankilan ulkopuolelle ja sen rajoittaminen

Vangilla on oikeus lähettää ja vastaanottaa kirjeitä, mutta tähän kuuluu vankilassa erilaisia poikkeuksia. Kirje saadaan tarkastaa läpivalaisimella tai muulla vastaavalla tavalla, että saadaan tarkistettua sisältääkö kirje kiellettyjä aineita tai esineitä. Kirje saadaan avata kirjettä lukematta, jos on syytä epäillä sen sisältävän kiellettyjä aineita tai esineitä. Nämä luvattomat aineet voivat olla esimerkiksi maksuvälineitä, huumausaineita tai muuta turvallisuutta uhkaavia aineita tai esineitä. (VL 767/2005, 12:1 §.)

Kirje voidaan lukea vain erityisessä tapauksessa. Erityinen tilanne määritellään vankeuslain 12 luvun 2 §:ssä. Vangin rikostausta, hänen vankeusajan käyttäytyminen, rikoksen estäminen tai selvittäminen, vankilan järjestystä uhkaava vaara tai henkilön turvallisuuden turvaaminen ovat perusteltuja syitä kirjeen lukemiselle. Perusteltu syy kirjeen lukemisesta tulee kertoa vangille viipymättä. Ilmoittamista voidaan lykätä, jos se on tarpeen esimerkiksi rikoksen estämiseksi tai turvallisuuden suojelemiseksi. Siitä ei myöskään saa seurata vangille suurempaa haittaa, kuin on välttämätöntä. Kirjeen lukemisesta päättää valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies. (VL 767/2005, 12:2 §; Tapio & Tolvanen 2016, 428–429.)

Kaikista ankarin toimenpide on kirjeen tai postilähetyksen pidättäminen. Pidättämisestä tulee antaa tieto lähettäjälle tai vangille, jos se ei uhkaa turvallisuutta tai rikoksen tutkintaa. Vangin kirjeenvaihtoa ihmisoikeuselimen kanssa ei saa tarkistaa eikä lukea. Asianajajan kanssa käytävää kirjeenvaihtoa ei saa myöskään tarkistaa eikä lukea. (Tapio & Tolvanen 2016, 427–430.)

Vuonna 2012 oikeusasiamies Petri Jääskeläinen antoi huomautuksen Riihimäen vankilan rikosseuraamusesimiehelle. Rikosseuraamusesimies oli pidättänyt ja lukenut vangin kirjeen, joka oli tarkoitus lähettää Helsingin Sanomien mielipidepalstalle. Kirjeen avaamista ja lukemista oltiin perusteltu sillä, että vangin epäiltiin syyllistyvän kunnianloukkausrikokseen henkilökuntaa

kohtaan. Tämä epäily osoittautui vääräksi. Perusoikeuksien sananvapautta rikottiin tässä tapauksessa. Jokaisella on oikeus ilmaista ja julkistaa mielipide, ilman kenenkään estämistä. (PL 731/1999, 12 §; Oikeusasiamies 2011.)

Puhelimen käytöstä on määrätty erikseen suljetussa vankilassa ja avolaitoksessa. Suljetussa vankilassa matkapuhelinta ei saa olla hallussa. Omakustanteisesti vanki voi olla yhteydessä vankilan ulkopuolelle. Puhelinta vanki voi käyttää ilmaiseksi, jos hänellä on välttämättömien asioiden hoitamista, muuten puhelu on vangille maksullinen. Vankien puheluita saatetaan kuunnella ja tallentaa, jos sille osataan kertoa perustellut syyt. Puhelun kuuntelua ei saa tehdä salaa, vaan siitä tulee ilmoittaa vangille ja puhelun toiselle osapuolelle. Asianajajan ja asiamiehen kanssa käytäviä puheluita ei saa kuunnella eikä tallentaa. Avolaitoksissa vangeille voidaan antaa lupa käyttää jopa omaa matkapuhelinta. (Tapio & Tolvanen 2016, 431–432.) Linderborgin ym. (2012, 69) tutkimuksen mukaan vangit kokivat puhelimen käytössä monia ongelmia. Näitä ongelmia olivat muun muassa soittoaikojen lyhyys ja kalleus sekä harvat soittomahdollisuudet:

”Sulla on 5 minuuttia aikaa puhua siinä ja sitten ku sä soitat kotia ja yrität jutella lasten kans ja kenen kans milloinkin, niin siinä saattaa olla välillä kolmekin vartijaa ja se ei oo silloin mitään yksityistä keskustelussa.” (v4) (Mt., 69.)

Puhelimen käytöstä on selkeät ohjeistukset ja säännökset jokaisella vankilalla, silti vangit kokevat epäoikeudenmukaisuutta sen järjestämisessä. Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen on antanut huomautuksen Sukevan vankilan johtajalle vuonna 2011, koskien puhelimen käyttöä. Vankilan johtaja ei antanut vangille lupaa soittaa Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikköön, vaikka vanki ei tarvitse siihen erillistä lupaa, sillä hänellä on siihen oikeus. (Oikeusasiamies 2011; VL 767/2005, 12:6 §.) On syytä ottaa kantaa myös perusoikeuksien yksityisyyden suojaan, sillä puhelun salaisuus on loukkaamaton (PL 731/1999, 10 §). Vankilassa omaa henkilökohtaista tilaa ja aikaa on vähän, joten yhteydenpito läheisiin koetaan voimavaraksi. On ymmärrettävää, että vangit vaalivat tätä oikeutta ja se koetaan tärkeäksi.

Vangeille voidaan antaa lupa sähköpostiviestien lähettämiseen sekä internetin käyttöön. Lupa voidaan antaa, jos vangin tarvitsee hoitaa toimeentuloon, työhön, koulutukseen, oikeus-, sosi-
aali- tai asuntoasioiden asioita. Lupa voidaan myöntää toistaiseksi olevaksi tai määräaikaisesti. Sähköpostin tai internetin käytöstä ei saa aiheutua vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle. Varmuusosaston vangeilla ei ole mahdollisuutta sähköpostin käyttöön. (Tapio & Tolvanen 2016, 432–433.)

Vankeusrangaistuksen aikana vangin yksityiselämän suojaan asetetaan siis edellä mainittuja rajoituksia. Yksityiselämän suoja on yksi Suomen perustuslain mukaisista perusoikeuksista, sen mukaan kirjeen ja puhelun salaisuus on loukkaamaton. Vankilassa näitä rajoituksia perustellaan yksilön ja yhteiskunnan turvallisuudella. (PL 731/1999, 10 §.) Kuitenkaan mielivaltaisesti oikeutta ei saa rajoittaa, eikä henkilökunta saa antaa henkilökemioiden, vangin rikoksen tai muun epäolennaisen syyn vaikuttaa rajoituksiin.

4.3 Tapaamisoikeudet

Vangilla on oikeus tapaamiseen ja yhteydenpitoon vankilan ulkopuolelle. Tämä ylläpitää ja edistää samalla vangin sopeutumista takaisin yhteiskuntaan. Vankeusrangaistus kuitenkin rajoittaa tietyin ehdoin tapaamisoikeutta. Terveystieteiden lisäksi tapaamisoikeudesta vangit tekivät eniten kanteluita vuosina 2004–2012. Tapaamisoikeuksien epäminen ja tapaamisjärjestelyt toteutuivat vankien kokemuksen mukaan epäoikeudenmukaisesti. (Liimatainen & Rantala 2016, 39.)

Tapaaminen voi olla valvottua tai valvomaton. Suljetussa vankilassa valvottu tapaaminen tapahtuu rakenteellisten esteiden läpi. Rakenteelliset esteet ovat vankilassa turvallisuussyistä. Avolaitoksessa valvottu tapaaminen tapahtuu niin, että koskettaminen on mahdollista. Vankilassa saattaa olla myös mahdollisuus videoyhteyteen läheisiin ja omaisiin. Valvottuja tapaamisia on mahdollisuus valvoa teknisellä laitteella ja virkamiehen läsnäololla. Tapaamisen kuvaamisesta täytyy kertoa vangille ja tapaajalle. (Tapio & Tolvanen 2016, 434.) Valvomaton tapaaminen voidaan järjestää vangille ja hänen läheiselleen tai perustellusti muulle tärkeälle henkilölle, jos se on tärkeää vangin yhteyksien säilymiseksi. Valvomattoman tapaamisen päätöksessä otetaan huomioon muun muassa vangin rikostausta, päihteidenkäyttö ja järjestysrikkomukset. (Tapio & Tolvanen 2016, 436.) Vaikka vankila on suljettu laitos, voidaan silti pohtia vankien

yksityiselämän suojaa (PL 731/1999, 10 §). Suljetussa ympäristössä kotirauhaa voidaan soveltaa esimerkiksi siltä osin, että vanki saa hetken olla yhdessä läheisten kanssa, ilman muistutusta vankilan tiukasta kontrollista.

Suljetussa vankilassa vangilla on mahdollisuus tavata lastaan. Tila täytyy soveltua lapsen tapaamiseen ja tapaaminen tulee olla aina lapsen edun mukaista. Tapaamisessa ei myöskään saa olla rakenteellisia esteitä, vaan vangilla tulisi olla mahdollisuus pitää lasta esimerkiksi sylissä. Tapaaminen on pääsääntöisesti tarkoitettu vangin omien lasten tapaamiseen, mutta tapaamisoikeus on annettu myös puolison tai avopuolison lapsiin. (HE 45/2014, 50–51.) Lastensuojelulaki sisältää lastensuojelun keskeiset periaatteet. Lastensuojelun on tuettava lapsen lisäksi vanhempia ja huoltajia. Tämän lisäksi tulisi ehkäistä vanhemmuuteen liittyviä ongelmia ja puuttua niihin ajoissa. (LSL 417/2007, 4 §.) Lastensuojelulain lisäksi laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, 1 §) tukee tapaamisen tärkeyttä, sillä huollon tulee turvata lapsen läheiset ja myönteiset välit vanhempiinsa. On olennaisen tärkeää, että vanki saa tavata vankeusrangautuksen aikana lapsiaan. Näin yhteydet heihin pysyvät ennallaan tai tarvittaessa rakentuvat uudelleen.

Edellä mainituista valvomattomista tapaamisista päättää turvallisuudesta vastaava virkamies. Turvallisuudesta vastaava virkamies päättää myös valvotun tapaamisen kuvaamisesta ja tallentamisesta. Vankilan johtaja päättää tapaamiskiellosta. (VL 767/2005, 13:17 §.) Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimuksen yhteenvedon mukaan (Liimatainen & Rantala 2016, 31) iso osa suljetun vankiloiden vangeista kokivat, etteivät perhetapaamiset toteudu niin kuin pitäisi. Vankia koskevissa päätöksissä perustelut olivat myös puutteellisia vankien kokemusten mukaan. Tässä kohtaa voi tuoda perusoikeuksien yksityiselämän suojan uudelleen tarkasteluun (PL 731/1999, 10 §). Perhetapaamisten epäonnistuessa myös yksityiselämän rakenteet horjuvat ja siitä on suora yhteys vangin elämän laatuun vankilassa.

Linderborgin ym. tutkimuksen mukaan vangit kokivat yhteydenpidon tärkeänä tekijänä vankielämän laatuun. Yksi iso ongelma oli useissa vastauksissa perhetapaamisten ja perhesuhteiden hoidossa, mutta vastauksissa tuli selkeästi esiin myös tyytyväisyys. (Linderborg ym. 2012, 69.):

”Meillä on perhetapaamiset toiminnut erittäin hyvin. Ystäviä käy hyvin harvoin kattoon, mutta kun käy, niin sekin toimii todella hyvin, että siis kaikki toimii oikeesti todella hyvin (va 5).”

Perhetapaamiset ja yhteydenpito läheisiin on tärkeä osa vangin jaksamista vankeusrangaistuksen aikana. Vangin mahdollisuudet ja oikeudet niiden ylläpitämiseen ovat rajallisia, mutta henkilökunnan tuen avulla heillä on mahdollisuus jopa parantaa suhteitaan läheisiin ja tätä kautta irrottautua rikollisesta elämäntavasta.

5 SOSIAALITYÖN ASEMA VANKILASSA

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalityön tulee edistää ja ylläpitää hyvinvointia ja vähentää eriarvoisuutta. Lisäksi sen tulee turvata riittävät ja laadukkaat palvelut, ajaa asiakkaiden oikeuksia sekä parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kuntien välillä. (SHL1301/2014, 1:1 §.) Sosiaalihuoltolain lisäksi perustuslaissa julkisen vallan tulee turvata perus- ja ihmisoikeudet (PL 731/1999, 22 §). Sosiaalityöntekijän toimintaa määritetään siis useamman lain pohjalta.

Sosiaalityö on lähtökohtaisesti auttamistyötä, jossa marginaalissa olevia ihmisiä yritetään saada yhteiskunnan aktiiviseksi jäseneksi. Vankeuslain täytäntöönpanon tehtävänä on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään, edistää vangin elämänhallintaan ja yhteiskuntaan sijoittumista (VL 767/2005, 1:2 §). Vankeuden täytäntöönpanon onnistumisessa sosiaalityöntekijä on isossa roolissa. Lisäksi syrjäytymisen ehkäiseminen ja muutostyö ovat sosiaalityön tärkeitä tehtäviä, joita vankilasosiaalityö kuvastaa (Juhila 2008, 31). Vangeilla on paljon erilaisia ongelmia jo vankilaan tullessaan, esimerkiksi työttömyyttä, päihdeongelmia ja mielenterveysongelmia (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki, 2010, 252).

5.1 Mitä sosiaalityö on vankilassa?

Vankeinhoitolaitoksessa ja Kriminaalihuoltolaitoksessa tehtävä sosiaalityö on oikeudellista ja sen toimintakenttä sijoittuu uusintarikollisuuden ja syrjäytymisen katkaisemiseen (Juhila 2008, 31). Sosiaalityöntekijä on mukana vangin rangaistusajan suunnitelman, vapautumissuunnitelman ja valvontasuunnitelman laatimisessa (Kananoja ym. 2010, 255). Sosiaalityön rooli rikosseuraamusalalla on hahmottaa vangin kokonaistilanne ja olla tukena vapautumisen lähestyessä. Vankilasosiaalityössä tulee osata sosiaalityön kentät kokonaisvaltaisesti, kuten toimeentulotuen, lastensuojelun ja velkaantuneisuuden kysymykset. (Wallenius, Forsblom, Lehenkari-Sass & Leskinen 2017, 31.)

Sosiaalityöntekijä on paljon yhteydessä vankilan ulkopuolelle eri tahoihin. Näitä tahoja ovat esimerkiksi Kriminaalihuoltolaitos, asunto- ja sosiaalitoimet, työ- ja elinkeinotoimisto, velkaneuvojat, seurakunta ja päihdekuntoutusyksiköt. (Kananoja ym. 2010, 259.) Näiden yhteistyö-

kumppaneiden kanssa työskentely on erittäin tärkeää vangin näkökulmasta. Vanki ja hänen perheen tilanne saattavat olla hyvinkin moniongelmaisia ja vangit tarvitsevat paljon tukea vapautumisen lähestyessä (Kokkonen 2014, 26).

Sosiaalityöntekijän työ vankilassa eroaa kunnan sosiaalityöntekijän työstä. Sosiaalityöntekijä saatetaan kokea vankilassa ennemminkin tukijana, kuin kontrolloijana. Kontrollin ei myöskään tarvitse olla vankia alistavaa, vaan sen avulla vanki voi saada työkaluja ottamaan vastuuta omasta elämästään. (Kananaja ym. 2010, 132.) Vankia on ehkä helpompi motivoida, koska ajatustyölle on enemmän aikaa suljetussa ympäristössä. Lisäksi päihteettömyys onnistuu vankilassa huomattavasti paremmin, kuin vankilan ulkopuolella, mikä on tärkeä osa kuntoutumista.

Haastetta sosiaalityöntekijän rooliin vankilassa tuo vankilan päiväjärjestys. Vangin tulisi hoitaa sosiaalityöntekijän kanssa puheluita aamupäivisin, mutta vanki on usein silloin työtoiminnassa tai muussa vankilan toiminnassa. Lisäksi asunnon hankkiminen on haaste vangin vuokratien ja vuokrasopimuksen allekirjoittamisen takia. (Antikainen 2008, 15.) Olennaista vangin ja hänen vapautumisen kannalta on, että sosiaalityöntekijä auttaa häntä eri palveluihin, kuten asunon, velka-asioiden, opiskelun ja työn palveluihin (Antikainen 2008, 3–7). Tämä on tärkeää vangin kannalta, että hän jatkaa rikoksetonta elämää vapautumisen jälkeen.

Rikosseuraamusalalla sosiaalityöntekijänä työskentely vaatii monitasoista osaamista. Väisänen ja Väänänen-Fomin (2014, 149) ovat artikkelissaan jaotelleet sosiaalityön työkäytännöt kolmeen tasoon. Ensimmäinen taso on vaikuttamistyötä, joka sisältää erilaisia ohjelmia, strukturoitua työtä ja yllä mainittua verkostotyötä. Vaikuttamistyö on tärkeä osa sosiaalityötä, koska sen avulla sosiaalityö voi vaikuttaa yhteiskunnan rakenteisiin ja asenteisiin (Väisänen & Väänänen-Fomin 2014, 151). Toinen taso työkäytännöissä on tukemis- ja auttamistyötä, jota sosiaalityön ydin on parhaimmillaan. Vankia tulee motivoida, tukea ja ohjata oikeisiin palveluihin. Kolmas taso on juridis-hallinnollinen työ, mikä määrittää sosiaalityöntekijän tuen ja kontrollin antajana. (Väisänen & Väänänen-Fonim 2014, 149.) Tuen ja kontrollin välissä on vaikea välillä kamppailla, koska yksi suuri haaste vankilasosiaalityössä on, että työntekijä jää puun ja kuoren väliin. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä on velvollinen ulkoisille rakenteille, sekä lisäksi toimimaan hallinnollisten ohjeistuksen mukaisesti. (Karsikas 2014, 107.) Lisähaastetta työhön tuo lain tuntemus ja sen oikeaoppinen soveltaminen.

5.2 Sosiaalityön paikka vankilassa

Tutkimustulosten ja raporttien pohdintojen mukaan sosiaalityön arvostus ja näkyvyys Suomen vankiloissa on heikkoa. Myös Vuokko Karsikas toteaa artikkelissaan (2014, 105), että sosiaalityöntekijöiden asema rikosseuraamusalalla ei ole sille kuuluvalla tasolla. Sosiaalityö sai kelpoisuusvaatimukset vasta vuonna 2001. Tämän jälkeen erityisohjaajan virat ovat lisääntyneet vankiloissa, eikä päteviä sosiaalityöntekijöitä saada virkoihin alhaisen palkkauksen vuoksi. (Karsikas 2014, 105.)

Kuten edellä mainitsemistani kappaleista käy ilmi, sosiaalityö on professio ja se tuo organisaatioon mukanaan sosiaalialan asiantuntijatietoa. Sosiaalityö voi tarjota vangeille moninaista yksilöllistä ohjausta ja tukea heitä palveluviidakossa asiantuntijuudellaan. Edellä käsitelty viittaa myös siihen, että vanki tarvitsee pysyvyyden tunteen vankilassa, koska hän on menettänyt vapautensa. Tuen ja kontrolloijan roolissa sosiaalityöntekijä ohjaa vankia rikoksettomaan elämään ja ehkäisee rikosten uusiutumista. (ks. esim. Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2010.)

Vankiloissa usein kelpoisuusvaatimukseksi riittää sosionomikoulutus, jonka koetaan riittävän sosiaalisen tuen antamiseen (Haapanen 2015, 49). AMK-tutkinnolla palkka on vankilassa sosiaalityötä alhaisempi, joka saattaa selittää sitä, että erityisohjaajien virkoja on enemmän, kuin sosiaalityöntekijän. Sosiaalityöntekijän palkkaus on nykyisillä suosituksilla 3800–4500 euroa (Talentia palkkasuosituksat 2018) eli sosiaalityöntekijöiden palkkaaminen on kalliimpaa, kuin sosionomikoulutuksen taustan omaavan palkkaaminen. Tätä on syytä kritisoida, koska sosiaalityö on tärkeää vaikuttamistyötä paikallisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Vankien kuntoutumisessa ja vapautumisessa sosiaalityöllä on suuri vaikutus vangin kokonaisvaltaiseen elämänhallintaan. Lisäksi sosiaalityöntekijä tuntee palvelujärjestelmän kentän ja osaa ohjata vangin oikeisiin palveluihin. Vuonna 2014 Suomen vankiloissa oli enää 23 pätevää sosiaalityöntekijää, joka on huolestuttavaa vankien oikeuksienkin kannalta (Karsikas 2014, 100). Sosiaalityö ja sen näkyväksi tekeminen rikosseuraamusalalla on tärkeää, koska vangit tarvitsevat erilaisia tuki- ja palveluita päästäkseen takaisin valtavirtaan, eli yhteiskuntaan.

Sosiaalityö tukee kokonaisvaltaisesti vangin elämää ja apu siihen on konkreettista. Konkreettinen apu näkyy esimerkiksi asuntohakemuksilla, työtarjouksilla ja perheen tukipalveluilla. Sosiaalityön avulla pyritään vaikuttamaan positiivisesti vangin toimintakykyyn, sosiaaliseen selviytymiseen ja hyvinvointiin (Linderborg, Suonio & Lassila 2014, 5).

5.3 Sosiaalityötä asiakkaan hyväksi

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yksi iso ja tärkeä teema on yhteistyö. Yhteistyö pitää sisällään luottamuksen, vastavuoroisuuden ja pysyvyyden (Järvinen 2007, 3). Yhteistyön avulla muutos saadaan paremmin aikaan (Kananoja ym. 2010, 129). Sosiaalityön avulla pyritään vaikuttamaan positiivisesti vangin toimintakykyyn, sosiaaliseen selviytymiseen ja hyvinvointiin (Linderborg ym. 2014, 5). Hyvinvointia sosiaalityöntekijä voi ylläpitää sosiaaliturvan avulla. Sosiaalityöntekijöiden yhdessä muun henkilökunnan kanssa tulee turvata vankien sosiaali- ja terveystalvet sekä lisäksi tukea vangin perheen ja lasten hyvinvointia. (PL 731/1999, 19 §; VL 767/2005, 10:1 §.) Asiakas ei näe sosiaalityöntekijää pelkästään auttajan ja tukijan roolissa, vaan hän edustaa asiakkaalle yhteiskunnan sääntöjä ja normeja (Kananoja ym. 2010, 132). Sosiaalityön tehtävänä ei ole asettaa vankeja eriarvoiseen asemaan heidän tekojen perusteella, vaan toimia heidän parhaaksi yhdenvertaisuuden perusteella (PL 731/1999 6 §).

Verkostotyö vankilan henkilökunnan välillä on välttämätöntä ja on myös vangin edun mukaista. Sen avulla työntekijät jaksavat paremmin ja ymmärtävät omaa sekä muiden ammattiryhmiä paremmin. Sosiaalityöntekijä tekee yhteistyötä vartijoiden, hoitohenkilökunnan, kuntoutusohjaajan, opinto-ohjaajan, pastorin ja erityisohjaajien kanssa. (Antikainen 2008, 9.) Sosiaalityöntekijä voi esimerkiksi yhdessä opinto-ohjaajan ja vangin kanssa toteuttaa vangin sivistyksellisiä oikeuksia, eli ohjata vankia suorittamaan oppivelvollisuuden. Julkisen vallan tulisi turvata jokaisen kouluttautuminen. (PL 731/1999, 16 §.) Verkostotyöllä on kuitenkin omat haasteensa, sillä sosiaalityö, terveydenhuolto ja valvonta toimivat vankilassa erillään. Ammattiryhmien eri näkemykset ja huono tiedonkulku ovat yksi verkostotyön ongelmista. Erilaiset ulkoiset toimijat, kuten TE-toimisto, ovat tärkeitä sosiaalityön yhteistyökumppaneita. (Harju, Laurila, Takala & Tuhkanen 2017, 52.)

Yksi tärkeimmistä sosiaalityöntekijän arvoista ovat ihmisarvon kunnioittaminen ja oikeudenmukaisuus (Kananoja ym. 2010, 122). Sosiaalityöntekijän tulee toimia perusoikeuksien mukaisesti, kuten toimia ihmisarvoa kunnioittaen ja toimia yhdenvertaisesti (PL 731/1999, 6–7 §). Oikeudenmukaisella käytöksellä sosiaalityöntekijä saa paremman yhteyden vankiin ja luottamussuhde saa vahvemman perustan. Luottamussuhteen rakentaminen vankiolosuhteissa ei ole helppoa ja sen rakentumiseen voi mennä aikaa (Granfelt 2011, 226). Sosiaalityön arvot tulee muistaa vankisosaalityössä, koska vangit ovat menettäneet vapauden sekä itsemääräämisoikeuden ja toivovat viranomaisilta oikeudenmukaista kohtelua. Voidaan myös ajatella, että sosiaalityöntekijän avulla vanki pystyisi pitämään kiinni omista perusoikeuksistaan myös vankilan ulkopuolella. Arvojen mukainen työskentely tulee tapahtua lainsäädännön ja sopimusten puitteissa (Kananoja ym. 2010, 122).

6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTELMÄT

Tässä kandidaatintutkielmassa tutkin vankien oikeuksia vankeusrangaistuksen aikana ja niiden toteutumista vankeuslain ja perusoikeuksien näkökulmasta. Tutkielmani perusteella tulin siihen tulokseen, että vangeilla on paljon erilaisia oikeuksia ja ne toteutuvat vaihtelevasti. Vankeuslain muutos vuonna 2006 vaikutti osittain vankien oikeuksien toteutumiseen oikeusturvan parannuttua. Lisäksi havaitsin, että vankien oikeuksien toteutumiseen vaikuttavat monet eri seikat, kuten vankilan sisällä vallitsevat sosiaaliset suhteet, erilaiset lait ja säännökset sekä vankilan sisällä vakiintunut toimintakulttuuri. Oikeudet toteutuvat vaihtelevasti vankilan sisällä, riippuen mistä oikeudesta on kyse. Tutkimuksien mukaan terveydenhuollon ja tapaamisoikeuden suhteen on tehty paljon vankien osalta valituksia ja kanteluita (Liimatainen & Rantala 2016, 40). Julkisella vallalla on vastuu ja velvollisuus vankien oikeuksien toteutumiseen ja ylläpitämiseen. Kuitenkin vallankäyttö ja turvallisuuden ylläpitäminen kietoutuvat yhteen ja havaitsin, että näiden osa-alueiden erillään pitäminen on haastavaa, varsinkin suljetussa laitoksessa. Tämä voi johtua muun muassa järjestyksen ylläpitämisestä ja väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisystä.

Oli mielenkiintoista huomata tutkimustuloksia ja lakeja tarkasteltaessa, että perustuslaki (1999) ja vankeuslaki (2005) määrittävät kattavat oikeudet vangeille. Tutkimuksien perusteella nämä oikeudet eivät aina toteudu, niin kuin laissa on kirjattu, kuten aiemmin totean (ks. esim. Jokitalo 2017; Liimatainen & Rantala 2016; Ruckenstein & Teppo 2005). Tämän myötä kritisoin lakien ja toiminnan ristiriitaa. Kandidaatintutkielmani ja muiden tutkimustulosten perusteella vankiyhteisössä vallitsevat toimintamallit ja organisaatiokulttuuri eivät ole suoranaudessa lakeihin. Vankilan henkilökunta saattaa siis välittömästi tai välillisesti rikkoa lakeja ja säännöksiä. Vankilassa henkilökunta saattaa perustella tätä ristiriitaa turvallisuudella. Henkilökunnan täytyy tehdä kompromisseja työssään, että vankilassa säilyy mahdollisimman turvallinen ilmapiiri. Kompromissit ovat ehtona sille, että järjestys vankilassa säilyy. Herää epäily siitä, kohteleeke henkilökunta vankeja epäoikeudenmukaisesti vankien rikosten vuoksi, sosiaalisen hierarkian mukaan tai henkilökemian perusteella. Lakien ja säännösten merkityksellisyys katoaa, jos julkinen valta ei toimi niiden mukaisesti. Samalla luottamus ja usko julkiseen valtaan horjuu. Uskon ja luottamuksen horjumisen saattavat aiheuttaa vastareaktion vangeissa, jolloin pahimmassa tapauksessa rikollisuuden kierre jatkuu.

Vankien oikeuksien ja niiden toteutumisen lisäksi yksi johtopäätelmä tutkielmassa oli sosiaalityön aseman heikentyminen rikosseuraamusalalla (ks. Karsikas 2014). Sosiaalityöntekijät tekevät merkittävää ja kokonaisvaltaista työtä Suomen vankiloissa, mutta alhaisen palkkauksen vuoksi heitä on vähenemissä määrin. Erityisohjaaja nimikkeen omaavat sosionomit ovat yleistyneet rikosseuraamusalalla ja he vastaavat vangin sosiaalisesta kuntoutuksesta. On syytä pohdita, onko vankien oikeuksien toteutumisella ja sosiaalityön asemalla vankilassa yhteys. Sosiaalityön heikko asema rikosseuraamusalalla saattaa heijastua vankien oikeuksien toteutumiseen heikon palveluohjauksen kautta. Sosiaalityöntekijä saattaa olla vangin ainut tuki ja motivoiva henkilö rikoksettomaan elämään.

Kuten johdannossa totesin, kansainvälinen tutkimus on tässä kandidaatintutkielmassa jäänyt vähemmälle huomiolle. Tämä johtuu siitä, ettei kansainvälinen tutkimus ole tässä kirjallisuuskatsauksessa relevanttia, koska eri maiden lainsäädäntö eroaa suomalaisesta lainsäädännöstä. Teemoihin ei pysty myöskään paneutumaan syvällisesti rajallisen tilan vuoksi, eikä esimerkiksi vertailua maiden välillä tai historiakatsausta ollut mahdollista tehdä.

Vankien oikeuksia tarkasteltaessa huomasin useita mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Kvalitatiivista teemahaastatteluita olisi innostavaa tehdä vankien oikeuksien toteutumisesta ja sosiaalityöntekijöiden asemasta. Sosiaalityön asemaa vankien oikeuksien toteutumisessa ei ole tutkittu Suomessa, mutta se olisi tärkeää, että sosiaalityön paikka rikosseuraamusalalla parantuisi. Tutkimuksien avulla voitaisiin todistaa, kuinka merkittävä ammattiryhmä se on Suomen vankiloissa. Tästä on luontevaa jatkaa pro gradu – tutkielmaan, koska oikeuksien toteutumista voi tutkia haastattelemalla vankeja ja löytää mahdollisia ongelmia vankilan sisäisistä käytännöistä, sekä myös haastatella vankilan sosiaalityöntekijöitä heidän asemastaan vankilassa. Pro gradu-tutkielmassa voisi havainnoida myös sitä, miten julkinen valta turvaa vankien perusoikeudet.

Vankien oikeuksien tarkasteleminen herätti minussa monenlaisia tunteita ja oli arvokasta päästä tarkastelemaan vankien oikeuksia perusoikeuksien ja vankeuslain perspektiivistä. Tärkeää on ollut huomata, että vankien oikeuksissa on todellisia epäkohtia, joihin tulisi ottaa kantaa enemmän tutkimuksien ja julkisen keskustelun kautta. Vankien oloista ja oikeuksista ei uutisoida samalla tavoin, kuin esimerkiksi vanhuksien huonoista oloista hoivakodeissa. Tämä johtuu osittain siitä, että vanhuksia kohtaan ihmisissä herää empatian tunteita, kun taas vangit ansaitsevat

kohtalonsa vankilassa. Vangit koetaan rikollisiksi heidän tekojensa vuoksi ja heitä kohtaan on ennakkoluuloja. Vangit ovat hyvittämässä tehtyjä rikoksia vankilassa, jonka jälkeen he saavat uuden mahdollisuuden. Uuden mahdollisuuden jälkeen ennakkoluulot pysyvät kuitenkin tiukassa, joka näkyy esimerkiksi palveluiden piiriin pääsemisessä ja velkajärjestelyissä. Pohdinnan jälkeen herää ajatus, oikeuttaako rikollinen teko perusoikeuksien laiminlyömiseen, vaikka perustuslain mukaan ne kuuluvat jokaiselle kansalaiselle.

Itselleni on ollut merkityksellistä huomata, että tutkimuksien avulla vankien oikeuksiin ja vankiloiden sisäisiin käytäntöihin pystytään hiljalleen vaikuttamaan. Esimerkkinä on vuonna 2006 voimaantullut vankeuslaki, jonka muutoksen yksi syy oli vankien valitukset ja kantelut erinäisistä oikeuksista (Liimatainen & Rantala 2016, 1). Ajankohtaisen tutkimuksen ja rakenteellisen sosiaalityön avulla pystytään tuomaan epäoikeudenmukaisuutta esiin joltain osin. Yksin näiden avulla ei kuitenkaan pystytä muutoksia tekemään, mutta niitä voidaan pitää alkuna muutokselle.

7 LÄHTEET

Antikainen, A-M. (2008) Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa. Kokemuksia Sukeva-projektista. Raportteja 1/2008. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Arola-Järvi, A. (2012) Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja. Oppikirja 1/2012. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Cohn, F. (1999) The ethics of end-of-life care of prison inmates. Sage Publications Inc. Journal of Law, Medicine & Ethics.

Edgar, K., O'Donnel, I. & Martin, C. (2013) Prison violence: The dynamics of conflict, fear and power. London & New York: Routledge.

Gendreau, P. & Keyes, D. (2001) Making prisons safer and more humane environments. University of Toronto Press. Canadian Journal Of Criminology.

Granfelt, R. (2011) Vankila auttamistyön ympäristönä? Teoksessa A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–231.

Haapanen, J. (2015) Sosiaalityötä marginaalissa. Vankisosiaalityön ulottuvuudet sosiaalityöntekijöiden kuvaamina. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Porin yksikkö. Pro gradu-tutkielma.

Harju, M., Laurila, T., Takala, J. & Tuhkanen, S. (2017) Onnistunut sosiaalityö hyödyttää vankia aidosti. Teoksessa J. Lindström & K. Kuparinen (toim.) Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella. Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos & Laurea-ammattikorkeakoulu, 49–56.

HE 263/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040263.pdf>>, Luettu 7.11.2018

HE 45/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lain-
säädännön muuttamiseksi. Saatavilla <[https://www.finlex.fi/fi/esityk-
set/he/2014/20140045.pdf](https://www.finlex.fi/fi/esityk-
set/he/2014/20140045.pdf)>, Luettu 7.11.2018

Jokitalo, K. (2017) Vankien kokemuksia rangaistusajan suunnitelmasta. Jyväskylän yliopisto.
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, sosiaalityö. Pro gradu-tutkielma.

Juhila, K. (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa A. Jokinen & K.
Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14–47.

Järvinen, M-K. (2007) Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Ri-
kosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto. Tampereen yli-
opisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Lisensiaatintyö.

Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (2010) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosa-
noma Oy.

Kari, R. (2014) Vankila organisaationa, vanki asiakkaana. Teoksessa Kokkonen, H. (toim.)
Virkavalta ja väkivalta: vallan varjoja vankilassa. Tampere: Mediapinta, 76–105.

Karsikas, V. (2014) Polku vapauteen – Psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankein-
hoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa: H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila
(toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkai-
suja 1/2014. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 91–112.

Kokkonen, H. (2014) Virkavalta ja väkivalta. Vallan varjoja vankilassa. Tampere: Mediapinta.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983

Lappi-Seppälä, T. (2000) Rikosten seuraamukset. Helsinki: WSLT.

Lastensuojelulaki 417/200

Liimatainen, A. & Rantala, K. (2016) Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimuksen yhteenveto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 17/2017. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Liimatainen, A., Rantala K., Paasonen K. & Mäkipää, L. (2015) Kyselytutkimus vankeusvankeille sääntelyn toimivuudesta ja vankilaoloista. Valtiotieteellinen tiedekunta. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 6/2015. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Linderborg, H., Blomster, P., Tyni, S & Muiluvuori, M-L. (2012) Laatu-aikaa vankilassa? Tutkimus vankielämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.

Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila T. (2014) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.

Lämsä A-M. & Hautala T. (2005) Organisaatiokäyttäytymisen perusteet. Helsinki: Edita.

Mäkipää, L. (2013) Vankiloiden järjestyssääntöjen sisältöanalyysi vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 120. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Oikeusasiamies. (26.1.2011) Vangin puhelimen käyttö ei edellytä lupaa. Saatavilla <<https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/3705/2010>>, Luettu 05.12.2018

Oikeusasiamies. (29.09.2011) Vankila avasi ja luki vangin kirjeen lehden mielipidepalstalle. Saatavilla <<https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/2703/2009>>, Luettu 05.12.2018

Ojanen, T. (2003) Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Perustuslaki 731/1999

Rantala, T., Tyni, S., Koskenniemi, L., Liimatainen, A. & Kääriäinen, H. (2017) Tutkintavan-
kien olot ja oikeuksien toteutuminen. Tutkimuksia 4/2017. Helsingin yliopisto, Kriminologian
ja oikeuspolitiikan instituutti.

Rikoslaki 39/1889

Ruckenstein, M. & Teppo, A. (2005) Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa
vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Talentia (2018) Palkkasuosituksset. Saatavilla <[https://www.talentia.fi/tyoelamainfo/palk-
kaus/palkkasuosituksset/](https://www.talentia.fi/tyoelamainfo/palk-
kaus/palkkasuosituksset/)>, Luettu 28.11.2018

Tapani, J. & Tolvanen, M. (2016) Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano.
Helsinki: Talentum Pro.

Toch, H. (1992) Living in prison. The ecology survival. Washington, (D.C.): American psycho-
logical association.

Valtioneuvoston asetus vankeudesta 548/2015

Vankeuslaki 767/2005

Vankiterveydenhuollon yksikkö. Saatavilla <<https://www.vth.fi>> Luettu, 02.11.2018

Väisänen, R. & Väänänen-Fonim, M. (2014) Yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteet, linjaukset
ja työtä ohjaavat periaatteet aikuissosiaalityön orientaatioiden kysymyksenä. Teoksessa H. Lin-
derborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla.
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 136–158.

Wallenius, T., Forsblom, U., Lehenkari-Sass, M. & Leskinen, H. (2017) Sosiaalityö muurien sisäpuolella. Teoksessa J. Lindström & K. Kuparinen (toim.) Sosiaalityö muurien sisä- ja ulkopuolella. Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos & Laurea-ammattikorkeakoulu, 29–39.